

פרשת יתרו

מפי מו"ר הרב שמעון כהן שליט"א

בס"ד שבט תשע"ז • גליון 185

ניתן לשלוח מייל לכתובת rephael.wasser@gmail.com ולקבל את הגיליון מידי שבוע לתיבת המייל

הר סיני • משה רבנו • מדבר

מידת הענוה כבסיס לתורה ויראת שמים

ראשי פרקים:

עקב ענוה יראת ה' • מהי ענוה? • חכמה, יראת שמים וענוה • המידה שהכי מאפיינת את הקב"ה • יש לבעל ענוה התדמיות למידת יוצרו • בעל ענוה לא יוגדר ולא יוגבל • הקב"ה עושה משפט יתום ואלמנה • משה רבנו נבחר להיות נותן התורה • התורה ניתנה במדבר • עיקר הענוה • הגאון הרב מיכאל כהן זצ"ל

מקורות עיקריים:

נתיבות עולם נתיב הענוה פרק א • עירובין ק ע"ב • תפארת ישראל פרק כג • נתיבות עולם נתיב התורה פרק ב • אורחות צדיקים השער השני - שער הענוה

עקב ענוה יראת ה'

פרשת יתרו מפגישה אותנו עם המעמד הנשגב בתולדות האנושות, מעמד הר סיני, המשמש כאחד מהיסודות הגדולים של אמונתנו, וכך נאמר:

"וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי בְּהִיט הַבְּקָר וַיְהִי קֶלֶת וַיְבָרְקִים וַעֲנָן כָּבֵד עַל הָהָר וְקַל שֶׁפָּר חָזַק מְאֹד וַיִּחַרְדּוּ כָּל הָעָם אֲשֶׁר בְּמַחֲנֶה: וַיּוֹצֵא מֹשֶׁה אֶת הָעָם לִקְרֹאת הָאֱלֹקִים מִן הַמַּחֲנֶה וַיִּתְּצֵבּוּ בְּתַחֲתֵית הָהָר: וְהָרָהר סיני עָשָׂן כְּלוֹ מִפְּנֵי אֲשֶׁר יָרַד עָלָיו ה' בְּאֵשׁ וַיַּעַל עָשָׂנוּ כְּעָשָׂן הַכֶּבֶשֶׂן וַיִּחַרְדּוּ כָּל הָהָר מְאֹד"¹.

הרבה הרים יש בעולם, ומבין כולם נבחר דווקא הר סיני. בגני הילדים מספרים כיצד כל אחד מן ההרים טען לזכותו והתאמתו לתפקיד 'אני הר תבור...', 'אני הר שניר...', 'אני הר כרמל...!'. למעשה זה מדרש חז"ל. בעזרת ה' המשך נעמיק בו יותר.

המהר"ל בספרו "נתיבות עולם"² דן בהגדרת מידת הענוה ובשאלת הכרחיותה. ניתן לתפוס את הענוה כאמצעי להתקדמות, רק אדם שמגלה מוכנות ללמוד מן האחר מתוך ענוה והתבטלות, ביכולתו להתקדם ולהתפתח. האם יש לענוה גם ערך עצמי משלה? על שאלה זו משיב המהר"ל, וזו לשונו:

¹ שמות יט, טז-יח.

² נתיבות עולם נתיב הענוה פרק א.

"בספר משלי (כב, ד) 'עקב ענוה יראת ה' וגו', שלמה המלך אמר כי בעל ענוה שהוא משפיל עצמו אי אפשר שלא יהיה בעל יראה, כי בעל ענוה מכיר שפלתו ולפיכך הוא ירא מן ה' יתברך, והוא הפך בעל הגאווה אשר בעל הגאווה אומר 'מי לי בשמים' ואינו משפיל עצמו לפני ה' יתברך. וזהו 'עקב ענוה יראת ה'', רוצה לומר כי נמשך אחר הענוה היראה, כמו שנמשך העקב אחר הגוף כך נמשך היראה אחר הענוה".

מידת היראה קודמת למידת הענוה, כי מידת הענוה כוללת בתוכה את מידת היראה, ומי שהגיע לענוה בוודאי יש בו יראת שמים. התנאי ההכרחי להגיע למדרגת הענוה, הוא יראת שמים.

מהי ענוה?

בעל ענוה יודע את ערכו העצמי כלפי המטריה שבה הוא נמצא, הוא יודע מה כוחותיו ומהיכן הוא שואב את כוחותיו. ענוה איננה חוסר ביטחון וחוסר אמון בכוחות שניתנו לאדם. אדם שמתבונן בכוחותיו וסבור שהם חסרי ערך, הוא בעצם פוגם בקב"ה, וטוען כלפיו שמה שברא איננו כלום ח"ו.

שאלה: אם כן מה משמעות הביטויים 'אנכי עפר ואפר', 'ונחנו מה' וכדו'?

תשובה: כשאנחנו רואים לנגד עינינו את המגמה האלקית כולה, ואנחנו מנסים לבחון מה חלקנו בתוך המהלך האדיר הזה, כלפי שמיא אנחנו באמת עפר ואפר, אבל יחד עם זאת ניתן לנו צלם אלקים, ועצם בריאתנו מעידה על כך שנועדנו למלא שליחות אלקית חשובה בעולם.

ההבנה שאנחנו חלק מהמהלך האלקי הגדול, מעמידה אותנו כשווים בני שווים יחד עם שאר הבריות. למעשה כולנו איברים בגוף הגדול של ה'עולם', "האדם עולם קטן ועולם אדם גדול"³.

בעל הענוה משפיל את עצמו ובראשונה בפני ה' יתברך, לכן יראת ה' היא הבסיס והעקב לענוה, הענוה למעלה ויראת ה' למטה, יראת ה' היא היסוד למגדל הענוה.

חכמה, יראת שמים וענוה

ממשיך המהר"ל:

"ובמדרש (שיר השירים רבה א, ט): מה שעשתה חכמה עטרה לראשה עשתה ענוה עקב לסילותה, מה שעשתה החכמה עטרה לראשה, שנאמר: 'ראשית חכמה יראת ה'', עשתה ענוה עקב לסילותה, שנאמר: 'עקב ענוה יראת ה''. ע"כ. וביאור דבר זה, כי על ידי החכמה האדם מגיע ליראת שמים, כמו שאמרו חכמינו ז"ל (אבות פ"ב, מ"ה): אין עם הארץ חסיד ואין בור ירא חטא, שמזה תראה כי החכמה היא מדרגה ומעלה עליונה שעל ידה מגיע האדם ליראת שמים, כי על ידי החכמה מכיר האדם את עלתו וירא מפניו ודבר זה אין צריך ראייה".

כדי להיות חכם צריך בראש ובראשונה להיות ירא שמים. החכמה העמידה את יראת השמים בראש, ובאה הענוה והניחה את יראת השמים כבסיס ויסוד. כמו בתורת החסידות, שבה החלק הגבוה ביותר בכל השתלשלות העולמות הוא הנמוך ביותר בהשתלשלות שמעליו. ישנה הדרגה של ספירות - כתו, חכמה, בינה, חסד, גבורה, תפארת, נצח, הוד, יסוד ומלכות. המלכות היא הכתר של החכמה שלמטה, כלומר הראש של החלק הנמוך הוא בעצם העקב של הדרגה העליונה, וכן הלאה על זה הדרך. וכך גם אצלנו, הראש של החכמה הוא העקב של הענוה, כי הענוה היא למעלה מהחכמה, ואם יראת השמים היא הראש של החכמה, יוצא שיראת השמים היא העקב של הענוה.

³ ראה מורה נבוכים א, עב.

"ופירוש 'ראשית חכמה יראת ה'", רוצה לומר כי יראת השם ראש לחכמה, שמן החכמה מגיע אל המדריגה שהיא יותר עליונה מן החכמה, דהיינו יראת ה' יתברך שהוא ראשית וראש על החכמה. והיראה הוא עקב לענוה כלומר כאשר הוא בעל ענוה אי אפשר שלא יהיה ירא שמים, לא כמו החכמה שאפשר שיהיה חכם ולא יהיה ירא אלקים. כמו שתמצא יש בני אדם שיש בהם חכמה ואין בהן יראת שמים, ואם שודאי החכמה הכנה שעל ידה מגיע אל יראת השם כמו שאמר ראשית חכמה יראת ה', מכל מקום אינו דבר מוכרח ודאי כי החכמה היא הכנה וסולם שעל ידה מגיע אל יראת ה', מכל מקום אפשר שישאר עומד בסולם ולא יגיע למעלת היראה, אבל כאשר האדם בעל ענוה והוא משפיל עצמו אם כן בודאי משפיל עצמו כנגד בוראו מכיר בפחיתות שלו וזהו עצם היראה כאשר מכיר עצם שפלתו, וזה פירושו לפי פשוטו 'עקב ענוה יראת השם', כלומר שדבר זה הוא בודאי כאשר הוא בעל ענוה שהוא ירא ה' יתברך, כי בעל ענוה משפיל עצמו לפני כל ואיך לא ישפיל עצמו לפני ה' יתברך".

החכמה היא אמצעי שמביא את האדם ליראת שמים. יראת שמים, זו היכולת להרגיש את תנודות החיים ולראות את ריבונו של עולם בתוך המציאות. מי שאין בו חכמה, העולם דומה עליו כמישור.

אברהם אבינו היה חוקר בדעתו מיהו האלקים. מתוך בירור ניתן להגיע ליראת שמים שהיא הפסגה של הבירור. יכול להיות אדם שהוא חכם מאוד ואין בו יראת שמים, אבל לא יכול להיות אדם בעל ענוה שאין בו יראת שמים, כי הענוה היא ראשית לכל כלפי ריבונו של עולם.

בעל ענוה אמיתי לומד מכל בריה ובריה

בעל ענוה אמיתי משפיל את עצמו בפני כל אדם, על אף שמבחינת האישיות הוא מוצלח ומוכשר יותר מאחרים. למה? כי סוף סוף הקב"ה ברא אותם, באותה מידה שגם הוא עצמו יציר כפיו של הקב"ה. בעל ענוה רואה את רעהו, ולמעשה הוא רואה את מעשה ידי ה' יתברך לפניו. כשזהו המבט אי אפשר להרגיש גאווה, באופן טבעי מיד באה הרגשה של התבטלות, והאדם חפץ ללמוד מכל בריה ובריה שברא ה'. מי שמרגיש כראוי את היותו יצירה אלקית, חייב להרגיש תחושת ביטול כלפי סובביו. ליבו נפתח ובכל אדם הוא רואה כמה ביכולתו ללמוד ממנו.

זה נכון כלפי בני האדם ונכון לא פחות כלפי בעלי החיים שסביבו. הוא מתבונן בבריאה ולומד ממעשה ידי ה'. הוא לומד מהדבורה, מהעכביש ומהנמלה, "לֶךְ אֵל נְמִלָּה עֲצֹל רְאֵה דְרָקְיָה וַחֲכָם"⁴, או כדברי חז"ל: "אילמלא לא ניתנה תורה היינו למידין צניעות מחתול, וגזל מנמלה, ועריות מיונה"⁵. יש ספר בשם "צמח צדיק" שכתב רבי יהודה אריה ממודינא, ובו דברי הדרכה ומוסר הנלמדים ממינים שונים של בעלי חיים. מכל בעל חיים הוא לומד ענין מוסרי אחר.

המידה שהכי מאפיינת את הקב"ה

ממשיך המהר"ל:

"אמנם יש לך להבין מה שאמר הכתוב 'עקב ענוה יראת ה'", ומה שאמרו מה שעשתה חכמה עטרה לראשה עשתה ענוה עקב לסילותה, מן הדברים אשר אמרנו, כי ההפרש אשר יש בין הענוה ובין היראה כי כאשר האדם בעל ענוה מתדמה ליצרו ברוך הוא, וכמו שאמרו ז"ל (סוטה ה ע"א): לעולם ילמוד אדם מדעת קונו, שהרי הקדוש ברוך הוא הניח כל ההרים הגבוהים והשרה שכינתו

⁴ משלי ו, 1.

⁵ עירובין ק ע"ב.

על הר סיני, ומפני כי מידת ה' יתברך שאתו היא הענוה וזו המידה היא עצמית אליו יותר מכל, וכמו שיתבאר, ולפיכך בעל ענוה הוא מתלבש במידת בוראו".

המידה שהכי מאפיינת את הקב"ה, זו מידת הענוה. המפגש הראשון של האדם עם ריבונו של עולם הוא ב"ויאמר אלקים נעשה אדם בצלמנו כדמותנו"⁶, וכדברי רש"י שם: "אף על פי שלא סייעוהו ביצירתו ויש מקום למינים לרדות, לא נמנע הכתוב מללמד דרך ארץ ומידת ענוה שיהא הגדול נמלך ונוטל רשות מן הקטן"⁷. ביסוד הבריאה מונחת מידת הענוה, ולמעשה הבריאה כולה היא תוצאה של ענוה גדולה, הקב"ה מצמצם את אורו כדי להשכיח שכינתו בתוכנו.

לקב"ה אין מידות, "ג מידות של רחמים שמיוחסות לבורא הן מידות בשבילנו, עצמיותו יתברך היא מעבר למידות, 'אין לו גוף ואין לו דמות הגוף'. המידה מגבילה ומצמצמת והאלקות איננה בת מידה. בעין האנושית אנחנו נחשפים לגילויי הרחמים שמתגלים בבריאה, אבל כאמור לקב"ה אין מידות. אנחנו רואים שהוא 'רחום' ואנחנו רואים שהוא 'חנון', אבל זה רק כדי לסבר את האוזן, כדי שנוכל להכיל את זה.

אדם שהוא בעל ענוה, למעשה הוא לובש את 'בגדי ה' יתברך', אלו הם המדים שדרכם הקב"ה מתגלה בעולם.

יש לבעל ענוה התדמות למידת יוצרו

ממשיך המהר"ל:

"ובודאי דבר זה יותר גדול שמידת היראה שהוא ירא ה' יתברך משפיל עצמו לפניו ואין בדבר זה התדמות כלל, רק שמכיר שהוא עלתו יתברך.

ועל זה אמר: מה שעשתה חכמה עטרה לראשה עשתה ענוה עקב לסולייתה, כי יראת שמים שהוא יותר גדול מן החכמה והוא קטן מן הענוה, כי בעל הענוה מצד שיש בו מדעת קונו יש לו מעלה יותר, וזהו יותר מן יראת ה', כי בעל ירא שמים מצד שהוא עלול אל ה' יתברך שהוא העלה, יש לו דביקות עם העלה. ולכך ענוה יותר גדולה מן יראת ה', כי יש לבעל ענוה התדמות למידת יוצרו, כמו שהתבאר בפרק קמא דסוטה (ה ע"א): 'אני את דכא', כלומר כי ה' יתברך משרה שכינתו עם בעל ענוה ובא אצלו להיות עמו, שהרי הניח ה' יתברך כל ההרים הגבוהים והשרה שכינתו על הר סיני ולא הגביה הר סיני, ודבר זה כי יש לו לבעל ענוה ממידת קונו, והדומים נמצאו יחד כמו שהתבאר בנתיב האהבה, עיי"ש, ואין זה אצל יראת ה', והדברים האלו עמוקים מאוד".

מידת היראה שייכת למי שמתבונן בגדלות הבורא וירא ממנו, אבל אדם שהוא בעל ענוה הוא הופך להיות כביכול חלק מהקב"ה. הוא לובש את מדיו של הקב"ה ומתנהל לפי המידות האלקיות, כאילו אין כאן שני דברים נפרדים.

בעל ענוה לא יוגדר ולא יוגבל

ממשיך המהר"ל:

⁶ בראשית א, כו.

⁷ רש"י בראשית א, כו.

"ובפרק בתרא דמגילה (לא ע"א): אמר רבי יוחנן: בכל מקום שאתה מוצא גדולתו של הקדוש ברוך הוא שם אתה מוצא ענוותנותו... ועתה יש לשאול למה זה ועל מה זה שכל מקום שאתה מוצא גדולתו של הקדוש ברוך הוא שם אתה מוצא ענוותנותו?"

...אבל רבי יוחנן בא לומר, כי הענוה היא עצם הגדולה והיא הגדולה על כל הגדולות עד שאין גדולה למעלה, ואם לא כן לא היה נמצא בכל מקום שאתה מוצא גדולתו שם נמצאת הענוה, אבל מפני שכל מקום שאתה מוצא גדולתו שם אתה מוצא הענוה מזה תדע כי הענוה היא הגדולה על כל הגדולות. וזה כי בעל הענוה לא יוגדר ולא יוגבל כלל, ודבר זה מורה על הפשיטות הגמור שהוא פשוט והפשוט הגמור לא מוגבל".

בדמיון שלנו ענוה היא התכנסות והתקטנות, אבל המהר"ל מסביר הפוך, "בעל ענוה לא יוגדר ולא יוגבל", אין לו הגדרה, כי ההגדרה מצמצמת.

מבין הצבעים הצבע הכי לא מוגבל הוא צבע לבן, כי ניתן להוסיף עליו כל צבע אחר בנקל. אם נצבע את הלבן בצהוב הוא יהיה צהוב ואם נצבע אותו בירוק הוא יהיה ירוק, וכן הלאה. מה שאין כן בצבע שחור למשל, הצבע השחור לא נותן מקום לצבעים אחרים. ביום הכיפורים יש פשיטות גמורה, לכן המנהג הוא ללבוש בגדי לבן ולא בגדי זהב.

כשאדם מתבונן על חברו מתוך גאווה וסבור שהוא מוצלח ממנו, אז הוא לא יכול להכיל אותו, רק אם הוא בעל ענוה, הוא יכול להכיל אותו. דבר שיש לו צורה, הוא כבר מוגדר וקשה לשנותו. לעומת זאת דבר שהוא 'פשוט' ועדיין לא קיבל את צורתו, הוא מסוגל להשתנות ולהכיל. בעל הענוה מסוגל ללמוד מכל אדם ומכל בריה שקיימת בעולם. ככל שהדבר פשוט כך הוא פחות מוגבל, וככל שהדבר מפסיק להיות פשוט כך הוא נעשה מוגבל יותר.

הקב"ה עושה משפט יתום ואלמנה

ממשיך המהר"ל:

"ולפיכך אחר שזכר הכתוב גדולת ה' יתברך, אמר כי הגדולה על כל הגדולות הוא ענוותנותו שהוא הפשיטות הגמור, שהרי הוא עושה משפט יתום ואלמנה, וזהו מצד הפשיטות שבו שלא יוגדר להיות עושה משפט לגדול ולא לקטן אבל עושה משפט אל הכל בשווה וזהו הפשיטות הגמור, ודבר זה היא המעלה העליונה על הכל".

הקב"ה עושה משפט יתום ואלמנה, הקב"ה יכול לעשות משפט קטן כגדול, אין הבדל אצלו בגלל שהוא לא מוגבל.

הי"ד היא הקטנה שבאותיות, ולאות הקטנה הזו יש קצה מחודד. ישנם ארבעה גלגולים של השפעות אלקיות שיוורדות לעולם - הי"ד רומזת למידת החכמה, ה"א לבינה, ה"ו לתפארת וה"א למלכות, זהו עמוד השדרה של עשר הספירות שהקב"ה מתגלה דרכן בעולמו. אם כן הי"ד רומזת למידת החכמה שהיא הגדולה שבמידות, לאחר מכן באה הבינה. והיכן ממוקמת מידת ה'כתר'? מידת ה'כתר' רמוזה בקוצו של י"ד - זהו הכתר העליון. הנקודה מסמלת את שיא ההתפשטות הראשונית, ממנה ניתן לפתח צורות אינספור, ממנה הכל מתחיל להתהוות.

כשאדם הוא בעל ענוה, אז העילה והעלול מתייחדים והכל נעשה דבר אחד, ומנגד כשאין ענוה אי אפשר לקבל תורה ואין השראת שכינה. במעמד הר סיני עם ישראל זוכה ל'יחודא שלים', הקב"ה מתאחד עם כנסת ישראל. לכן התורה ניתנת דווקא על הר סיני הנמוך, כי שם יש ענוה ובמקום שיש ענוה העילה והעלול הופכים להיות דבר אחד.

משה רבנו נבחר להיות נותן התורה

משה רבנו, העניו מכל אדם, הוא זה שנבחר להיות נותן התורה ולא בכדי. המהר"ל עומד על כך בספרו "תפארת ישראל"⁸, וכה דבריו:

"והנה יש לשאול שאלה עצומה מאד: איך היה אפשר שיתייחד משה עד שראוי לו התורה. וזה כי לפי מדרגת התורה ומעלתה, שהיא שכל פשוט, איך אפשר לומר שיתייחד אדם אל מדרגת התורה?".

התורה נקראת 'שכל פשוט', כי היא כוללת את כל החכמות כולם, "הפוך בה והפוך בה דכולה בה"⁹. הכל נובע מחכמת הקודש ושאר חכמות הן רק אמצעי. כל החכמות נצרכות ללימוד התורה¹⁰ והן כרקחות, כטבחות וכאופות של חכמת התורה¹¹, הן לא עצם החכמה.

לאור זאת שואל המהר"ל: איך יעלה על הדעת חיבור כלשהו בין תורת ה' לבן אנוש קרוץ מחומר!?

בתשובה לשאלה זו מצטט המהר"ל את דברי חז"ל במסכת שבת:

"ובפירוק קושיא זו בארו חכמים בפרק רבי עקיבא במסכת שבת (פט ע"א), אמר רבי יהושע בן לוי: בשעה שירד משה מלפני הקדוש ברוך הוא, בא שטן ואמר לפניו: ריבוננו של עולם, תורה היכן היא?

אמר: נתתיה לארץ.

הלך אצל הארץ, ואמרה לו: 'אלקים הבין דרכה' כו' (איוב כח, כג).

הלך אצל הים, אמר: 'אין עמדי' כו' (איוב כח, יד).

הלך אצל תהום, אמר: 'לא בי היא', שנאמר (שם): 'ותהום אמר לא בי היא'.

הלך אצל אבדון ומות, אמרו: 'באזנינו שמענו שמעה' (שם שם, כב).

חזר לפני הקדוש ברוך הוא ואמר: חיפשתי בכל העולם ולא מצאתיה.

אמר לו: לך אצל בן עמרם. הלך אצל בן עמרם, אמר לו: תורה שנתן לך הקדוש ברוך הוא היכן היא?

אמר לו: וכי מה אני שיתן הקדוש ברוך הוא תורה על ידי?

אמר לו הקדוש ברוך הוא: משה, בדאי את.

אמר לפניו: ריבוננו של עולם, חמדה גנוזה יש לך שאתה משתעשע בה בכל יום, אני אחזיק טובה לעצמי.

⁸ תפארת ישראל פרק כג.

⁹ אבות פ"ה, מכ"ב.

¹⁰ ראה רבנו בחיי אבות פ"ג, מ"ט; נתיבות עולם נתיב התורה פרק יד; הקדמת פאת השולחן בשם הגר"א; דרשות חתם סופר בשלח קיב ע"ב.

¹¹ ראה איגרת לרבי יהונתן הכהן מלוניל, איגרות הרמב"ם ח"ב, מהדורת שילת עמ' תקב.

אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה: הואיל ומעטת את עצמך תקרא על שמך, שנאמר: 'זכרו תורת משה עבדי' (מלאכי ג, כב), עד כאן".

בשעה שירד משה לתת תורה לישראל, התפרץ השטן לישיבה של מעלה, פתח את ההיכל וגילה להפתעתו שבארון הקודש של הקב"ה אין תורה! גנבו את התורה, צעק השטן, מי לקח את התורה?

אמר לו הקב"ה: הכל בסדר, אף אחד לא גנב את התורה, זה נעשה בתיאום, "נתתיה לארץ".

שמע השטן והחל במסע חיפושים, הלך לו אצל הארץ, אצל התהום, אצל הים, אצל האבדון והמוות... ולבסוף חזר נואש ואמר לריבונו של עולם: חיפשתי בכל העולם ולא מצאתי, אנא גלה לי היכן התורה!

אמר לו הקב"ה: לך למשה רבנו, התורה נמצאת אצלו.

חזר השטן למסעו והגיע לפני משה רבנו: באתי להחזיר את התורה, אמר השטן בתקיפות, גנבת את התורה, תחזיר אותה!

השיב משה: זה נראה לך אפשרי שהקב"ה ייתן את התורה לי, הלוא התורה היא אלקית, התורה היא של הקב"ה.

אמר הקב"ה למשה: בדאי אתה!

השיב משה בענוותנותו: אני אחזיק טובה לעצמי?! אמנם התורה נמצאת אצלי כעת, אבל לומר שקיבלתי את התורה והתורה היא שלי, איך אפשר לומר דבר כזה, התורה לעולם תשאר אלקית!

אמר לו הקב"ה: הואיל ומיעטת את עצמך ונהגת בענוה, ראויה התורה להיקרא על שמך 'תורת משה'.

משה רבנו נעשה כהר סיני

המהר"ל מבאר את דברי הגמרא באריכות, ולבסוף כשהוא מגיע לדמותו של משה רבנו כמי שראוי להיות מקבל התורה ומוסרה לישראל, הוא כותב כך:

"ולכך אמר הקדוש ברוך הוא, שהוא נותן התורה, 'לך אצל בן עמרם'. וכאשר אתה מעיין מה ענינו של משה אל התורה, תמצא כי מדרגת משה שהוא אומר 'מה אני שתנתן התורה' - שהיא השכל הפשוט - 'על ידי'. ובשביל שהיה ממעט עצמו, הוא ראוי אל התורה, שהיא שכל פשוט. וכמו שאמר 'הואיל ומעטת עצמך תקרא על שמך'. כי מצד הזה יש למשה יחוס אל התורה. וזה כי לא היה הקטרוג רק מה התייחסות יש בתחתונים אל התורה, שהיא השכל הפשוט, אבל התחתונים אין בהם פשיטות גמור.

אבל משה, מפני הענוה עד שאמר 'מה אני', הרי אינו מייחד עצמו כלל, וזה ענין הענוה. כי המתגאה הוא הפך הענוה. שהמתגאה הוא שמייחד עצמו בחשיבות ובמעלה. ואיש כזה אין לו מעלת הפשיטות כלל. אבל מי שיש בו הענוה, עד שאינו מחשיב עצמו לדבר כלל, הרי הוא פשוט לגמרי, שאינו מיוחד בדבר מה. וזה שהוא ראוי ומיוחד אל התורה, שהיא שכל פשוט".

כאמור התורה היא 'שכל פשוט', היא כוללת בתוכה את כל החכמות, ובאופן פשוט אין לה שום שייכות לבני האדם. משה רבנו במידת הענוה שבו, נעשה כהר סיני. הוא מיעט את עצמו ונתן מקום להשראת השכינה בתוכו, וממילא נעשה חיבור בינו ובין התורה.

התורה ניתנה במדבר

דיברנו על הר סיני ודיברנו על משה רבנו. ב"נתיב התורה"¹² מוסיף המהר"ל חוליה נוספת ומבאר מדוע ניתנה התורה דווקא במדבר, וזו לשונו:

"בפרק הנודר (גדרים נ"ה ע"א): מאי דכתיב 'וממדבר מתנה וממתנה נחליאל ומנחליאל במות', כיון שעושה אדם את עצמו כמדבר שהוא מופקר לכל ניתנה לו התורה במתנה, שנאמר: 'וממדבר מתנה', וכיון שניתנה לו נחלו אל, שנאמר: 'וממתנה נחליאל', וכיון שנחלו אל עולה לגדולה, שנאמר: 'ומנחליאל במות'. ואם הגביה את עצמו, הקדוש ברוך הוא משפילו, שנאמר: 'ומבמות הגיא', ולא עוד אלא ששוקפין אותו בקרקע, שנאמר: 'ונשקפה על פני הישימון'. ואם חוזר בו, הקדוש ברוך הוא מגביהו, שנאמר: 'כל גיא ינשא'. פירוש דבר זה, כמו שהתבאר לפני זה, כי אין התורה שייכת רק אל מי שאין לו גאווה והכל שוה אצלו, ולזה ראוי התורה.

ועוד כי התורה גם כן היא הפקר לעולם, ולכך אין מתיחס אל התורה כי אם מי שהוא הפקר גם כן כמו שהיא התורה. ומה שהתורה היא הפקר, לפי שהתורה אינה מעולם הזה רק מעולם העליון, ולכך התורה היא אל הכל בשווה ואין לאחד חלק יותר מאחר, והכל הוא מצד הפשיטות שבתורה, ולפיכך כאשר הוא עושה עצמו הפקר לכל ויש בו מידת הפשיטות ראוי אליו התורה שהיא הפקר".

התורה לא יכולה לשכון בליבו של בעל גאווה, לכן התורה ניתנה במדבר שהוא הפקר לכל. אין מישהו שהתורה ניתנה לו יותר מלחברו, כל אחד מישראל יכול לזכות בתורה.

עיקר הענוה

נמצאנו למדים, שהמשותף להר סיני, למשה רבנו ולמדבר, זו מידת הענוה. ישנו ספר מפורסם בשם "אורחות צדיקים". איננו יודעים מי היה מחברו, אך מדובר בספר שחובר בתקופת הראשונים. הספר הוא ליקוט ועיבוד של דברי תוכחה ומוסר מחז"ל ומהראשונים, עם תוספות רבות מהמחבר עצמו, בהן עצות מעשיות רבות לתיקון המידות. בשער הענוה כותב בעל "אורחות צדיקים"¹³:

"עיקר הענוה - שייכנע לאותם שהם תחתיו, כגון לעבדיו, ולבני ביתו, ולאותם עניים שהם מתפרנסים ונהנים ממנו והוא אינו צריך להם ואינו ירא מהם. והנכנע לאלמנות ולגרים, וסובל טורחם ומשאם, והשומע חרפתו ואינו משיב מחמת גודל ענוותנותו - זו היא ענוה ישרה מאד".

כשאדם נותן צדקה לעני, עליו להרגיש 'שליח חלוקה', הכסף הזה הוא של הקב"ה והקב"ה חפץ לתת אותו לעני, הדבר היחיד שניתן בידינו זו היכולת להחליט למי לתת, הנותן הוא רק פקיד, הוא רק הצינור שדרכו צריך הכסף לעבור אל העני.

"יש עוד ענוה טובה מאוד, כגון מי שנכנע לפני רבו ולפני חכמים, ולפני צדיקים ההולכים בדרכי ישרים, וחושב בלבו: אלו הם עבדי השם, ברוך הוא, ומשרתיו ואוהביו, ובעבור זה ישפיל עצמו לפניהם ומכבדם".

יש מדרגה של ענוה שבה התלמיד יושב לפני רבו ושותה בצמא את דבריו. הוא מבין שהרב הוא תלמיד חכם והוא מבקש ללמוד מתורתו. הוא יודע את מקומו ומאיך הוא יודע את מקומו של הרב, וכיוון שכך הוא מתבטל לפני הרב. זו מדרגה אחת של ענוה.

"גם זו ענוה טובה, שיחשוב: אכנע לפני חכמים, כדי שיקרבוני וילמדוני ויכיוני ויוליכוני בדרכי השם, ברוך הוא".

¹² נתיבות עולם נתיב התורה פרק ב.

¹³ אורחות צדיקים השער השני - שער הענוה.

סוג נוסף של ענוה, זה שאדם מתבטל לרב כדי שהרב ילמד אותו ויקרב אותו לעבודת ה'.

"ויש עוד ענוה טובה מאד, שייכנע לפני תלמידיו, ויפרש להם כל סתום, לגדול לפי גדלו ולקטן לפי קטנו, ויפרש ויחזור ויפרש בסבר פנים יפות עד שיבינו, ולא יאמר: איך אשיב עליו עד שיבין, הלא ליבו קשה כאבן? ויסדר הענין בנחת כמה פעמים. וכבר ידעת שכרו של רבי פרידא, שחזר לתלמיד אחד ארבע מאות פעמים (עירובין נד ע"ב)".

עד עכשיו דיברנו על ענוה של תלמיד שנכנע לפני רבו, אבל יש גם ענוה של רב שנכנע לפני תלמידו. הרב הוא גאון מופלא והתלמידים צריכים שיסבירו להם שלב אחרי שלב, אז הרב מצמצם את עולמו באופן שהתורה הגדולה תוכל להיכנס אל הכלים הקטנים. הראש שלו נמצא עכשיו בהוויות דאביי ורבא או בעניינים רוחניים עמוקים, אבל הוא מכניע את שכלו, הוא מפשט את הדברים ומסביר אותם, באופן שהתלמידים יבינו כראוי, ואם צריך לחזור פעם ועוד פעם, אז הוא חוזר ומסביר אפילו פעמים רבות.

הגאון הרב מיכאל כהן זצ"ל

לפני מספר ימים נפטר אדם גדול בבאר שבע, הגאון הרב מיכאל כהן זצ"ל, יהודי צדיק ותלמיד חכם, למדן עצום שחיבר מספר ספרים תורניים ושימש במשך שנים רבות כמזכיר בית הדין הרבני בבאר שבע. הוא היה חתן של הגאון הרב יוסף סוסו הכהן זצ"ל, רבה הראשי של העיר גאבס שבתוניסיה וסגן ראש אבות בתי הדין בעיר הבירה תוניס. הוא היה בן למעלה מתשעים שנה וגם בשנותיו האחרונות לא פסק פיו מלימוד תורה, והיה כ'זקן ויושב בישיבה'. אי אפשר שלא להתפעל מעוצמת הקשר שנרקם בינו ובין תלמידיו. צעירים ומבוגרים כאחד, כולם היו נאספים מסביבו ומבקשים לשמוע תורה, והוא בענוה מופלאה היה מדבר עם כולם מתוך כבוד והערכה.

בהלויה עמדו תלמידים רבים כשדמעות בעיניהם ושאלו: מה נעשה מהיום ואילך, איך נמשיך?! והלב נמס למראה החבורה הקדושה הזאת של תלמידים שמבקשים לקבל עוד ועוד תורה מרבים.

מלבד גדולתו בתורה ושאר סגולות אישיותו המופלאה, היתה בו בגאון רבי מיכאל זצ"ל ענוה גדולה, שהיתה לאות ומופת בעיני הרבים ששחרו לפתחו. תהא נשמתו צרורה בצרור החיים.